

kapcsolatban is új adatokat, érdekes párhuzamokat villantanak fel. Noha már elég sok kötet megjelent (például Ürmösy Sándortól, Nagy Sándortól, Veress Endrétől, Demény Lajostól vagy Beke Györgytől) a bukaresti, de általában a regáti magyarság történetéről, már az elején meg kell állapítanom, hogy az adatoknak ennyire alaposan utánanéző, tiszta és világos szerkesztési elveket követő összefoglaló írással még nem találkoztam.

Ha létezhet egyáltalán objektivitás, akkor ez a könyv így követi végig a bukaresti (és regáti) magyarok végtelenül szomorú, az asszimiláció és önfeladás sok-sok példáját nyújtó, de ugyanakkor számos nagyszerű eredményt felmutató történetét. (Ez az objektivitás csak a jelen tárgyalásakor keveredik néhol bevallott szubjektivitással, amikor a mai bukaresti magyar politikai és kulturális felállásról ír, de az vesse az első követ a szerzőre, aki távol tudja tartani magát a napi politikától.) Akár azt is mondhatnám, a Bucureștiul maghiar című könyv kötelező olvasmány kellene legyen minden kisebbségi érzésben szenvedő regáti magyar, és minden felsőbbrendűségi érzésben szenvedő regáti román számára, hisz belőle kiderül, a román kultúra számos nagy alakja magyar volt, akik hozzájárultak a román kultúra fejlődéséhez.

Míg a művelt magyar olvasó a bukaresti művészek közül legfeljebb a festő és fényképész Szathmáry Papp Károlyról (Carol Popp de Szathmáry) hallott, a könyvben olyan magyar származású művészekről szerzünk tudomást, mint Rosenthal C. Dávid (a híres Románia revoluționară festője), Fekete József szobrász (Isof Negrulea, a Monumentului Aviatorilor társ-, de inkább egyedüli szerzője) vagy Bács Lajos (Ludovic Baci, a Rádió Zenekarának karmestere).

Nyilvánvaló, hogy a csángók sem maradnak ki a szerző látóköréből, két csoportjukról is külön-külön megemlékezik. A barcasági csángók sorsa a kivándorlás: csupán 1902-ben 445 csángó költözött ki Romániába, nagy részük kocsisként, kőművesként vagy pékként keresi kenyerét, a 20. század elején az 1370 bukaresti kocsisból 500 csángó. Románia belépésekor az I. világháborúba a barcaságiak összes lovát elkobozzák.

A moldvai magyarság kapcsán a következőkben szemelgetek a könyvben szereplő adatokból és megállapításokból. A katolikus egyház volt a regáti székelyek és a moldvai csángók beolvasztásának leghatékonyabb eszköze (7. oldal). Vasile Alecsandri Mircești-i (Merszefalva) birtokán nagy számban éltek magyar csángók, a költő maga is beszélt a nyelvet (42). Moldva és Havasalföld 1859-es egyesülése után V.A. Urechia vezetésével elkezdődik a csángók szisztematikus elrománosítása, Urechia eléri, hogy a de Propaganda Fide megígéri az összes magyar pap eltávolítását. Mivel ez még nem történt meg teljesen, 1868-ban a Forrófálván járó Ion C. Brătianu román politikus „magyar kémeknek” nevezi a katolikus papokat

(92). 1884-ben megalakul a Iași-i Katolikus Püspökség, 1893-tól a katekizmust csak románul oktatják (92).

A román történelemben járatlan magyar olvasó számára megdöbbentő adatok tárulnak elénk: míg az Apponyi Albert-féle magyar nyelvtörvényt a teljes román politikum elítélte és azóta is elítéli, Hencz megállapítja, hogy ugyanebben az időben Spiru Haret tanügyminiszter (1897–1910 között) rendelkezései a nemzetiségek asszimilálásának szükségességéről a román iskolák kötelező látogatása által legalább olyan radikálisak voltak, mint a magyarországiak (92). A Bukaresti Magyarság Képes Naptára egy újabb számának megjelenése után B. P. Hașdeu író, történész arról biztosítja az olvasót, hogy a lap semmiképp nem juthat el a csángóföldi előfizetőkhoz (102).

Összefoglalva: a könyv alapmű a bukaresti magyarságról, és érintőlegesen a moldvai csángók történelméről is olyan adatokkal, összefüggésekkel szolgál, amelyekért érdemes alaposan áttanulmányozni.

Sántha Attila

Lengyel elképzelés a „harmadik Európáról” (1937-38): reális felvetés vagy ex-post vízió?

Kornat, Marek: The Polish Idea of 'The Third Europe' (1937/1938): A Realistic Concept or an Ex-Post Vision? = Acta Poloniae Historica, 2011, 103. no., 101–126. p.

A harmadik Európa vagy más néven az „Intermarium” gondolata Józef Beck lengyel külügyminiszter nevével forrt egybe az 1937-38-as években. A tervet, amely merész volt és meglehetősen ellentmondásos, csak az 1930-as évek végének lengyel külpolitikai légkörét elemezve értelmezhetjük, tudván, hogy Lengyelország a náci Németország és a sztálini Szovjetunió között egyensúlyozva próbált fennmaradni.

Beck politikájának egyik leglényegesebb elgondolása a kisebb közép-kelet-európai államok szövetségbe vonása volt. Ez azért érdekes, mert Beck a kétoldalú nemzetközi kapcsolatok híve volt, és nem hitt abban, hogy tömböket alkotva növelhető a biztonság. A tanulmány számos kérdésre keresi a választ. Mi lehetett a terv lényege és célja? Milyen esélyekkel indult ez a lengyel diplomáciai kezdeményezés az akkori viszonyok között? Létezett-e valójában ilyen terv, avagy csak a történészek alkották meg utólag? A kérdéseket a szerző levéltári kutatások segítségével igyekszik megválaszolni a két világháború közötti Lengyelország külügyminisztériumának feljegyzései alapján, és részletesen idéz számos korabeli írásból.

A kutatás során nem került elő olyan dokumentum, amely átfogó leírást nyújtott volna a harmadik Európa koncepciójáról. A cikk írója áttekintheti a témával kapcsolatos lengyel és nemzetközi szakirodalmat. A lengyel történészek úgy vélik, hogy a harmadik Európa gondolata okolható a lengyel–csehszlovák viszony megromlásáért, és kiemelik Józef Beck már-már beteges Csehszlovákia-ellenességét. Ugyanakkor rámutatnak, hogy korábban is volt egyfajta hagyománya a kelet-közép- és délkelet-európai államok integrációjának a Baltikumtól az Adriai-tengerig. A német történészek csupán a lengyel imperializmus lázálmának tekintik, amely a romantikus lengyel politika tipikus példája. A cseh történetírás – érthető módon – negatívan ítéli meg a harmadik Európa tervét.

Piłsudski marsallnak és Beck külügyminiszternek az volt a meggyőződése, hogy az 1918 utáni kaotikus állapotok között Lengyelország nem támaszkodhat egyik kelet-közép-európai államra sem. Úgy vélték, hogy a térség apró államokra fog szétesni, és játékszerré válik a nagyhatalmak kezében. Az integrációs politika már Piłsudski 1919-20-as programjában felmerült, azonban Konstany Skirmunt külügyminiszter hatalomra kerülésével lesöpörték az asztalról.

Nincs könnyű dolga annak, aki a harmadik Európa tervét szeretné rekonstruálni, mert egyrészt Józef Beck nem szívesen fejtette ki politikai terveit, másrészt a terv még a megvalósítás első szakaszába sem lépett. Mégis, az egyik kiindulópont az a meggyőződés lehetett, hogy Olaszország fel fog lépni a délkelet-európai német terjeszkedés ellen. A másik az, hogy Magyarország aktív külpolitikát fog folytatni a Duna-menti régióban. Az is tény volt, hogy Európa két táborra szakadt: fasiszta és demokratikus országokra. Beck ellenezte az ideológiai megosztottságot, és világosan látta, hogy mindez újabb háborúhoz vezet, amelyben Lengyelország sem őrizheti meg semlegességét. Az ideológiai megosztottság ellen nem ideológiai alapú pragmatizmussal kívánt fellépni.

Az „Intermarium” országait nem formális szövetség kötötte volna össze, hanem a nemzetközi politikai helyzet azonos megítélése. Mindezt három alapvető feltétel teljesülése mellett lehetett volna véghezvinni. Egyrészt Csehszlovákiát meg kellett szüntetni és területeit újra elosztani. Másrészt szükség volt a magyar–román feszültségek enyhülésére, valamint lengyel–jugoszláv, illetve magyar–jugoszláv közeledésre. Harmadrészt Beck be akarta vonni a skandináv államokat a lengyel politikai elképzelésekbe.

Beck nem volt egyedül ezekkel a gondolatokkal. Hasonló szövetségeket már 1925-ben is felvetett az akkori lengyel külügyminisztérium, az 1930-as években pedig a lengyel külpolitika is Kelet-Közép-Európa átszervezése körül forgott. Általános vélekedés volt, hogy az egyes államok külpolitikáját földrajzi helyzetük határozza meg, és mint ilyen, behatárolt.

Az európai diplomáciában is számos újjászervezési terv született, elég csak az Aristide Briand nevével fémjelzett Európai Egyesült Államokra gondolni. A harmadik Európa terve csupán annyiban különbözött ezektől, hogy akkor került előtérbe, amikor a versailles-i rendszer már teljesen szétesett, és felborult az európai erőegyensúly.

A harmadik Európa tervének lényege a lengyel–olasz együttműködés és a Varsó–Róma tengely létrehozása volt. Beck úgy gondolta, hogy a német–olasz kapcsolatok csak a nyugati területeken szilárdak, míg a dél-európai térségben inkább rivalizálás zajlik. Az olasz kapcsolatot megalapozandó Beck 1938 márciusában Rómába utazott, de csak féligéreteket kapott. Ugyanakkor voltak olyan jelek, amelyek arra utaltak, hogy Nagy-Britannia szívesen látna egy közép-európai csoportosulást a lengyelek vezetésével, de tisztában voltak Lengyelország kényes helyzetével Németországgal szemben.

1936-tól kezdve, Titulescu román külügyminiszter távozásával felélenkülték a román–lengyel baráti kapcsolatok, amit nagy örömmel üdvözöltek Lengyelországban. Emellett azonban elengedhetetlen lett volna a magyar–román és a magyar–jugoszláv közeledés is, de a háborút megelőző években folytatott magyar külpolitika csalódást okozott Becknek. Végül csak 1938 nyarán változott meg a magyar széljárás, amikor is Horthy kormányzó reményét fejezte ki, hogy lesz még közös magyar–lengyel határ.

Skandináviában és a Baltikumban viszont teljes kudarcot vallott a lengyel külügyminiszter. Abból indult ki, hogy ezek az államok is fenyegetve érzik magukat a német terjeszkedés miatt, és szívesen támaszkodnának Lengyelországra a közös biztonság megerősítése érdekében. De Varsó nem bizonyult vonzó partnernek egyik megkörmékezett állam számára sem. E fiaszkót követően a lengyel külpolitika figyelme a dél-európai régióra irányult. Jan Szembek külügyminiszter-helyettes közbenjárására a jugoszláv miniszterelnök, Milan Stojadinović elismerte, hogy szükséges lenne a jugoszláv–magyar baráti viszony kialakítása.

A magyar–román viszony javítására irányuló erőfeszítéseket természetesen Berlin is nyomon követte. Beck megpróbálta ugyan elhithetni a németekkel, hogy csupán Románia külső helyzetének javítása a cél, hogy jobban ellen tudjon állni a Szovjetunióknak, de kétséges, hogy a németek ezt komolyan vették volna.

Eközben újabb váratlan akadály merült fel: Románia passzivitása és ragaszkodása a kisantanthoz. Románia attól tartott, hogy Csehszlovákia és a kisantant szétesésével Magyarország túlságosan megerősödik, ezért Bulgária felé nyitott. Ráadásul valószínűleg nem akart túl szorosan együttműködni a lengyelekkel, nehogy szembekerüljön a harmadik birodalommal. Mindeközben az 1938 őszen kirobbant Szudéta-válság kiélezte a len-

gyel–csehszlovák ellentéteket. A román király közvetíteni próbált a felek között, Varsó azonban rossz néven vette a beavatkozást.

Lengyelország felismerte, hogy az elkövetkező területi átrendeződések során Magyarország kulcsfontosságú szerephez jut, hiszen a magyarok voltak a leginkább érdekelték a határok átrajzolásában. 1938. október 5-6-án gróf Csáky István, a magyar kormány kabinetfőnöke Varsóba utazott, és tárgyalásokat folytatott a magyarok területi követeléseiről. A lengyel vezetés támogatásáról biztosította a magyarokat (a kárpátaljai területeket kivéve). Az ezt követő levelezésből kiderül, hogy a lengyelek hiányolták a magyar vezetésből a határozottságot és a kedvező alkalmakra való lecsapást. Az 1938. november 2-án, a nyugati hatalmak nélkül meghozott bécsi döntést nagyon rosszul fogadták Varsóban. Ráadásul a harmadik birodalom elutasította azt az olasz–magyar javaslatot, amely Lengyelországot jelölte volna ki közvetítőnek a magyar–csehszlovák határkérdésekben.

A lengyel külügyminiszter-helyettes úgy okoskodott, hogy Romániának és Jugoszláviának is jobb lesz, ha a magyarok revizionista étvágyát Csehszlovákia csillapítja. Beck ezért Romániába utazott, hogy rábírja a román királyt és a külügyminisztert, hogy támogassák a csehszlovák területek magyaroknak kedvező elosztását. A román–magyar–lengyel érdekek kibékítése azonban teljes kudarcot vallott. Magyarország – habár a trianoni szerződés felülvizsgálatának célját sosem tévesztette szem elől – végig nagyon óvatosan politizált, és nem akart ujjat húzni a nyugati hatalmakkal sem.

A lengyelek helyzetét tovább rontotta, hogy Beck túl nagy reményeket fűzött Olaszország aktivitásához a kelet-közép-európai régióban. Valójában Olaszország sem gazdaságilag, sem politikailag nem volt abban a helyzetben, hogy ellensúlyozni tudja az egyre növekvő német befolyást. Mussolini csupán gesztusokat tett – gyakorlatilag pedig úgy táncolt, ahogy a németek fűtyültek. A lengyelek tehát rosszul ítélték meg Olaszország bevonásának lehetőségét. Végül 1939 márciusában mégiscsak sikerült elérni, hogy legyen közös lengyel–magyar határ, de ebben Olaszországnak semmi szerepe nem volt.

A német diplomácia kiemelt figyelmet szentelt Beck törekvéseinek, mivel Kelet-Közép-Európát a saját érdekszférájának tekintette. Ugyanakkor a lengyel terv nem nyerte el a nyugati hatalmak rokonszenvét. A szövetséges Franciaország megorrolt, Nagy-Britannia pedig csak mérsékelt érdeklődést tanúsított az ötlet iránt. Az enyhülés időszakában a nyugati szövetségesek amúgy sem akartak belekeveredni a kelet-közép-európai taktikázásokba. Mire azonban foglalkozni kezdtek egy esetleges keleti front kérdésével, már túl késő volt. 1938 végére Kelet-Közép-Európa szétesett.

Összefoglalásképpen elmondható, hogy József Beck és a lengyel vezetés terve logikusnak tűnhetett a maga idejében, de visszatekintve nyil-

vánvaló, hogy a harmadik Európáról szóló elképzelés nem volt reális. Lengyelország alábecsülte Csehszlovákia stabilizáló szerepét, és túlbecsülte a saját erejét. A lengyel külügyminiszter nem vette észre, hogy a csehszlovák krízis Németország délkelet-európai hegemoniáját segíti elő, és hogy a területi változásokat Lengyelország nem tudja a maga hasznára fordítani. Ez a legfontosabb lecke, amit Beck harmadik Európájából megtanulhatunk.

Pethő-Szirmai Judit

Moneta Episcopalis Egyházi pénzveretés Lengyelországban, Csehországban és ezek német vonatkozásai

Pauk, Rafal, Marcin: Moneta Episcopalis Episcopal Coinage in Poland and Bohemia and its German Context = Acta Poloniae Historica, 2011. 104. no. 31-70. p.

A lengyel püspökök tizenharmadik századi pénzveretési tevékenységéről Stanislaw Suchodolski évekkel ezelőtt megjelent műve mai napig alapműnek számít, és a témában – bár a könyv megjelenése óta számos tanulmány született az újabb és újabb numizmatikai eredményekről – számottevő változás nem következett be. Suchodolski azon a szilárd meggyőződésen van, hogy a Német-római Császárság területén működő egyházi pénzverésnek semmi köze sincs az egykorú lengyelországi gyakorlathoz. A legújabb kutatások fényében ugyanakkor úgy tűnik, hogy ezt az állítást el kell vetnünk. Természetesen vannak, akik a mai napig amellet érvelnek, hogy a német püspökök pénzveretési gyakorlatát nem hasonlíthatjuk a lengyel vagy cseh püspökökéhez, mivel előbbiek sokkal nagyobb függetlenséget élveztek az utóbbiaknál. Jelen cikk ezzel szemben azt az állítást kívánja példákkal és történeti összefüggések felmutatásával alátámasztani, miszerint a tizedik és a tizenharmadik század között tevékenykedő lengyel és cseh egyházi vezetők a német egyházi vezetőkhöz hasonló kiváltságokkal rendelkeztek.

A Német-római Császárság püspöki pénzveretési gyakorlatáról numizmatikai és írásos források – nagyrészt a császár által adományozott kiváltságokat tartalmazzák – egyaránt a rendelkezésünkre állnak. Ugyanakkor, a tizedik és tizenkettedik század időszakát tekintve a meglévő források sem képesek teljes képet adni az egyház pénzveretési gyakorlatáról. Kiváló példa erre a Verdenben működő szász püspökség, melynek I. Ottó császár adományozott pénzveretési kiváltságot. Ezt a kiváltságot a rákövetkező uralkodók megerősítették, de írásos emléken kívül erről semmi-